

Molnár Zsuzsa

Az elvesztegetett vagy lehetséges teljesség könyve

Mihancsik Zsófia: Nincs mennyezet, nincs földém.
Beszélgetés Nádas Péterrel

A Nádas-életműkiadás, a galambszürke borítójú Jelenkor-sorozat legutóbbi darabja első esetben teszi (al)címpozícióba központi alakjának nevét, a forma, a külső, a hátsó borítón szereplő NP monogram elhelyezése azonban a korábbi köteteknél alkalmazott szisztémát követi. Elfogadható, hogy a személyes megnyilatkozást vagy a személyes olvasási módot – szépirodalmi szövegeire vonatkoztatva – elutasító Nádas ellenében, autobiográfia hiányában jogosan igényelhetnek általam meghatározhatatlan alanyok időről időre szerzői megszólalást. Ilyen a Mihancsik Zsófiával folytatott beszélgetés műfajában rokonának, elődnek tekinthető *Párbeszéd* (Nádas társszerzője (!) Richard Swartz, alcím: Négy nap ezerkilencszáznyolcvankilencben, Jelenkor Kiadó, Pécs, 1992) és a napló-esszéregény *Évkönyv* (Ezerkilencszáznyolcvanhét, ezerkilencszáznyolcvannyolc, Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1989; Jelenkor Kiadó, Pécs, 2000).

Valószínűleg akkor is eltűnődne az olvasó, hogyan lehet egy körülbelül tízszeregyórás beszélgetést megtervezni, felépíteni és leginkább elkezdni, ha nem ez lenne a kötet első felvetése. De a szerkesztési módszerek, a továbbiakat is tekintve, egy-két esetet kivéve, itt azonnal meg is szűnnek, a dialógus annyira természetes, annyira magával ragadó, hogy bár ez lenne talán az elsődleges elemzési kötelesség, nem kerül most áttekintésre Mihancsik kérdezősi, interjúvezetési technikája. Érdekes – fordított – metamorfózison ment keresztül ez a szövegfolyam, mint ami általában egy tv-ben/rádióban hallott-látott, vagy közvetlenül átélt beszélgetéssel történni szokott: a dinamikáját, lendületét megtartva részévé vált az élő és a *Párhuzamos történetek* óta is folyamatosan bővülő szövegüniverzumnak.

A Magyar Rádióban az ott kilenc részre vágott (ennél a szerkesztői kifejezésnél is kerülni szeretnék minden olyan konnotációt, amely a művi beavatkozás felé irányítaná a figyelmet) adás ismétlését hallgattam végig 2002 őszén, két héten keresztül minden hétköznap, kora délután. Annak a sorozatnak a címe: „*Amit én tudok, azt mindenki más is érzékeli...*” volt, és még egy beszélgetéssel egészítették ki az 1997-es első közléshez képest. (A kötetben ez a többéves időtávlat jelöletlen maradt.) Ebben a tizedik részben sem volt azonban szó arról, hogy akkor már lassan egy éve olvashattuk az *ÉS* karácsonyi számában *Saját halál* címmel az első interjúrész témáját, tartalmát, ahogyan és amivel Mihancsik és Nádas beszélgetése indult. Nem érdemes összehasonlítást tenni, mert nincs különbség befogadói szinten egy felidézett és interpretált emlék, majd folyóiratban megírt, ezután szóbeli változatban újraközölt, később önálló kötetben – már képi kontextusba helyezve megjelentetett szöveg között. Hogy aztán az élőbeszéd szövegét érijük el ismét – krono-

lógiailag a legkésebb. Ez a szövegsors tökéletesen modellálja a beszélgetésben többször érintett területeket: a nyelvhasználat működését köznyelvben, szépirodalomban, egy esszében; a nyelvhasználók, olvasók, befogadók közötti eltéréseket, vagy nem meglevő eltéréseket az észlelés, illetve a megnyilatkozás szintjein. És miután a kötet a *Párhuzamos történetek* kiadását követve jelent meg, visszapörgethető, hogy mit jelentett az írásfolyamat alatt (a regény nem meglepően nem volt megnevezve) a szerzői problémákról hallani, hogy aztán 2006-ban mindezt ráolvashassuk a regényre.

A kiadó, talán a nádasi művek enciklopédikuságát hangsúlyozandó egy ilyen formák nélküli, tehát a szerkezetet, és így a tudatosság látszatát leginkább nélkülöző kötetbe névmutatót tett. Nem egyedi megoldás, de ellentmond az eddigi kötetek szerkesztési elveinek: az esszék, a kritikák, az *Évkönyv* és a *Párbeszéd* mögül is hiányzik. Ha végignézzük a háromoldalnyi név mögött lévő oldalszámokat, és magukat a mondatösszefüggéseket, az előfordulási helyeket, alig néhány esetben közvetítenek az egész értelmezéshez képest többletinformációt. Üres helyei miatt feleslegesen terhelik a kötetet, Nadas nem róluk, személyekről, alkotókról beszél, legtöbbször egyszerű példaként állnak egy-egy megfigyelés bemutatásához. A szöveg egységes folyását szakítaná meg az effajta olvasás, a keresgélés az esszéjellegét szüntetné meg. Az ötlet azonban mégis felhasználható, itt, e kritika keretei között – fogalommutató formájában. A mechanizmus, tudom jól, ugyanaz. Lényeges különbség, hogy most nem a kötetben belül vagyunk, ahol paratextusként működik egy mutató.

Nadas Péter mondatairól egyszerű állításokat tenni (nem megállapításokat, nem értelmezéseket), csak mintha saját szavaival megismételné az olvasó, összefoglalná röviden, lefordítaná magának – csupa iskolás elvárás és kifejezés –, értelmetlen feladat, ahogy nehezen vállalható egy fülszöveg vagy tartalmi összefoglaló megírása is könyveihez. Egy többórás élőbeszéd-folyam, majd ennek a linearitást megtartó, de többirányúvá tevő, a papíron való rögzítettség által még fegyelmesebb, egységesebb formája lenyűgözi a hallgatóból való olvasót. A beszélgetőtárs, aki jóval több lesz, mint kérdező, tökéletesen együttműködik azzal, akit felkért erre a párbeszédre. Felkészültsége nyilvánvaló, azonban ezen túl sokszorosára növeli egy-egy téma kibontakozásának lehetőségét azzal, hogy megérti a válaszokat és megérteti magát a továbbvitt gondolatsorban partnerével. Mihancsik Zsófiának sikerül némelyik elsőre ellentmondásosnak tűnő elméletnek az átfordítása – sokszor hangzik el Nástól a vád: így egy másik szintre hozta a beszélgetést, vagy másik szintről indulva hogyan is sikerülhet ugyanarról beszélniük, teszi mindezt anélkül, hogy nemhogya a meglelt fogalom, annak pontosan kiválasztott definíciója sem veszti el súlyosságát, nem válik ismét valami más egyszerű szinonimájává.

Induljunk ki a *szenzualitás* fogalmából, amely Nadas vizsgálatának örök és állandó tárgyát képezi (289, 297). Felfogható valamiféle központi magnak, megszámlálhatatlanul sokszor körüljárt problematika. Az írásos kultúra (95), az írott nyelv mint végső kód, amellyel végül mégis rögzíteni kell a lejegyezhetetlent, teszik az érzékelés totális módját problémává egy olyan nyelvben, amellyel nem az az alapvető gond, hogy egyedi Európában, hogy kevesen beszélnek, hogy nehezen enged be idegen szavakat közegébe, hanem hogy nincs filozófiája, tehát ebben a típusú kódrendszerben először definíciókat kell alkotni. (305) Ez a tevékenység különösen izgalmas és egyben tehetetlenség érzését keltő a *diktatúra* (128, 138) alatt lehetett. (Mihancsik felvetése a „gondolkodásbeli és nyelvi beszorítottságról” mintha a *Mese a tűzről és a tudásról* című Nadas-esszét idézné.) Azokban az évtizedekben az értelmezésnek egyszerre a nagyon primitív (korai, egyszerű mód: szó- és /új/ jelentésköltés) és rafinált módja (kódolás-dekódolás, lefordítás, rejtjelezés) ötvöződött. A szenzualitás azért válik definiálandó kifejezéssé Nadas és bárki más számára, mert a szimbolikus rend a vonatkoztatási rendszerünk. Az észlelés, érzékelés, érintés problémátlan a gesztusnyelv

számára – keretében leírható „fizikai/kémiai hatás – reakció” képlettel. Vizsgált terepe a szenzualitás, amely minden eredőjévé is válik, ha hierarchikus szerveződésben (melynek alapja egyszerű mennyiségi) beszélünk bizonyos dolgokról – lásd individuális-kollektív, egyén-társadalom, személyes tér-politikai közeg. Minden nagyobb, így természetesen szervezett – hiszen alegységekből áll – halmaz is visszavezethető ebbe a homályosan körvonalazódó szférába, a vonzás (fizikai), vágy (fizikai) a nyers érzékelésébe, amelynek párhuzamos fogalompárja a *zene* lehet (115, 176, 353). A zeneiség minden típusának mágiikus hatása a hang anyagi természetével is magyarázható, ahogy az intellektus hatóereje is anyagi alapú (beszédhang minősége, a jól hangzó!/ fogalom megtalálása), és ahogy az imént utaltam rá, a pontos leírás egyben szépen csengő, beszédtempóval és légzéssel összehapcsoló mondatot jelent. Nádas mondatainak alapfunkciója inkább arra a kérdésre adott válasz, hogy a mű *szerkezetébe* (115, 321) hogyan tudnak illeszkedni (ne törjék meg a kialakított, valamilyen elvet követő rendet), mint az, hogy a történetnek milyen elemét adják.

Nádas sajátos nézőpontból közelít irodalmi témákhoz és technikákhoz: a szerelem mint szociális probléma, a leírás mint legextrémebb tulajdonságok működésben való vizsgálatának eredménye. A kísérletezések azt a célt is szolgálják, hogy modellt, befogadható példát adjon a szövegeket olvasó számára: milyen lehet a teljesség érzésének, megtapasztalásának legmagasabb foka; hogy a szerelmi együttlét azért nem közvetíthető nyelviileg, mert a fizikai és érzelmi behatolás-befogadás nem lehet totális egyszerre mindkét fél számára (349–50). Mert itt nem csupán a beférkőzés probléma, hanem az ezzel szoros kapcsolatban lévő kívülről (43), a megfelelő „distinkció” fenntartása szemlélés vagy más tevékenység közben. (56) Nemcsak a mások érzékeléséhez való közeljutás marad meg reakcióik letapogatásának szintjén, de a saját élet *elvesztegetett vagy lehetséges teljessége* (175) is általában rejtve marad.

A politika szintén a szenzualitás és az erotika (141) által visszatükröződve merül fel a beszélgetés során időről időre, és így a szokásos erkölcsi, etikai vetületét megtartva megterheli és újradefiniálja esszéiben és regényeiben. Fontos megállapítások így tehetők még mindig a második világháború utáni helyzetről (182, 195, majd 215, 230), 56-ról, az ügynökügyekről. Annyira árnyalt, differenciált a kötetnek ez a része (kb. 175–206), hogy kivonatolni még kulcsszavak szintjén sem tartottam volna tisztességesnek, főként az egységet lezáró utolsó mondatokat tekintetbe véve. A fenti téma szorosabban a nyelv, a beszélt nyelv, köznyelv kérdésével folytatódik, így kerül szóba a nyelvi rendszerváltás (252), a *nyelvbeszéd* (253), a nyelvkritika (255).

A rádióbeszélgetés eredeti, majd a kötet végleges címe is ennek az árnyalatképzési folyamatnak a része, nem arról a banalitásról (bár ez sem mindenki számára nyilvánvaló) van szó, hogy a humán érzelmek határai tárgyától függetlenül „cseppfolyósak” (283, 355), hanem annak belátása és beláttatási kísérlete, hogy minden figyelemre számot tartó jelenséget minden egyes ember érzékelése *egész regiszterén* (282, 310) futtat végig, de a rendezés, rendszerezés, a felfogás folyamata már egy másik szinten zajlik, ahogy a kötet utolsó szakaszában olvashatjuk: „Ahhoz a differenciáltsághoz képest, amivel mindenki érzékeli a másikat meg a világot, és a saját alkatának szempontjai vagy a napi érdekei szerint mindenki nagyon jól dönteni is tud fölöle, a nyelv nagyon nehézkes. Az más kérdés, hogy itt, az európai kultúrában, az érzékelés szenzációiról való hallgatás óriási birodalmában ezzel a tudással inkább csak manőverezni lehet.” (353)

Jelenkor Kiadó, Pécs, 2006